

Agnieszka KOŚCIUK* (UMK w Toruniu, Polska)

Miejsca i terminy Sejmików Generalnych Prus Królewskich ze szczególnym uwzględnieniem lat 1480-1542

Abstract: The purpose of the article is to state the reasons for changing sessions' places and dates of the General Sejmiki, with particular emphasis on the years 1480-1542. Despite established regulations (including the constitution of April 12, 1521 and the so-called Prussian Constitution of July 17, 1526), this happened repeatedly. What was the reason? First, it will be presented the history of the creation of Royal Prussia and the development of the state assembly system in this Polish province.

Key words: Royal Prussia, Polish Prussia, Prussian estates, General Sejmik of Royal Prussia, great Prussian cities

Streszczenie: Celem artykułu jest stwierdzenie przyczyn zmian miejsc i terminów obrad Sejmików Generalnych ze szczególnym uwzględnieniem lat 1480-1542. Mimo ustalonych regulacji (m.in. konstytucja z 12 kwietnia 1521 roku i tzw. konstytucji ziem pruskich z 17 lipca 1526 roku) dochodziło do tego wielokrotnie. Czym było to spowodowane? Wpierw przedstawię historię powstania Prus Królewskich i rozwoju systemu zgromadzeń stanowych w tej polskiej prowincji.

Słowa kluczowe: Prusy Królewskie, Prusy Polskie, stany pruskie, Sejmik Generalny Prus Królewskich, wielkie miasta pruskie

Wstęp do problematyki

Sejmik Generalny – ta nazwa zjazdu ogółu stanów Prus Królewskich funkcjonuje od 1526 roku ustalona na mocy tzw. konstytucji ziem pruskich. Liczne ustawy ostatecznie nie dawały oczekiwanego rezultatu co do regularnego działania tego organu. Dużym problemem okazywało się zebranie odpowiednich ludzi w ustalonym czasie oraz miejscu. Czy ustawowo lub zwyczajowo ustalone miejsca i terminu były przestrzegane? Co było częstym powodem zmian miejsc i terminów sejmików? Tymi zagadnieniami zamierzam się zająć. Problem badawczy ogranicza się do lat 1480 – 1542, gdyż opierać się ona będzie w dużej mierze na analizie rejestrów

---

* agnieszkakosciuk1998@gmail.com; Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

znajdujących się w dotychczas wydanych publikacjach źródłowych dotyczących aktów sejmików Prus Królewskich. Zarys historyczny odnoszący się do ostatecznego uformowania Prus Królewskich na mocy aktu inkorporacyjnego z 1454 roku jego ustroju i systemu zgromadzeń stanowych oparłam na artykułach Mariana Biskupa w kilkutomowej publikacji Gerarda Labudy „Historia Pomorza” oraz Janusza Małka na temat dwuizbowego systemu reprezentacji ogółu stanów pruskich. Miejscom i terminom obrad zjazdów stanów pruskich przyjrę się dokładniej, opierając się na literaturze Stanisława Achremczyka i Zbigniewa Naworskiego, także kompleksowo przedstawiające funkcjonowanie Sejmików Generalnych, oraz Ireny Janosz-Biskupowej i jej artykule, który dotyczy chronologii zjazdów z lat 1466-1492. Szczegółowo tym zagadnieniem zajął się również Jan Gerlach w artykule „Grudziądz miejscem obrad sejmiku generalnego Prus Królewskich (1454-1772)” wymieniając miejsca zebrań poszczególnych zjazdów i pokazując również niektóre z powodów niezwołania sejmików w wyznaczonych miejscowościach. Opis bibliograficzny poszczególnej literatury znajduje się na końcu pracy.

Archiwalia i wydawnictwa źródłowe dotyczące zjazdów stanów pruskich oraz Sejmików Generalnych

Dokładny wykaz materiałów archiwalnych służących do badań działalności sejmikowej Prus Królewskich w poruszonym przeze mnie okresie, a także wydawnictw źródłowych wspomagających odtwarzanie druku tekstów protokołów i uściślenie chronologii zjazdów stanów pruskich można znaleźć we „Wstępach” do wspomnianych wyżej ośmiu tomów „Aktów Stanów Prus Królewskich”(nazwa stosowana w niniejszym tekście także jako skrót ASPK), a także 4 tomów „Protokołów Sejmików Generalnych Prus Królewskich”(skrót PSGPK)¹.

Archiwalia dotyczące funkcjonowania i działalności zgromadzeń stanowych w latach 1480-1542 znajdują się w Archiwum Państwowych w Toruniu, Archiwum Państwowym w Bydgoszczy, Archiwum Państwowym w Gdańsku, Archiwum Narodowym w Krakowie, Archiwum Akt Dawnych w Warszawie, zasobie Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Gdańsku, Biblioteki Narodowej w Krakowie, Biblioteki Czartoryskich w Krakowie i Biblioteki Kórnickiej (z filią w Poznaniu), Archiwach Diecezjalnych: Warmińskiej w Olsztynie i Chełmińskiej w Pelplinie, a także w zbiorach zagranicznych w: działach „Extranea Polen” w Riksarkivet w Sztokholmie, „Ordensbriefarchiv”, „Herzogliches Briefarchiv” i „Urkunden” w Geheimes Staatarchiv Preussischer Kulturbesitz Berlin-Dahlem i Bibliotece Uniwersyteckiej w Uppsali w Szwecji.

---

¹ *ASPK I*: XIII – XXII; *ASPK II*: VII; *ASPK III, 1*: VII – XI; *ASPK IV, 1*: VII – XII; *ASPK V, 1*: VII – XI; *ASPK VI*: VI – X; *ASPK VII*: VI – IX; *ASPK VIII*: VII – XI; *PSGPK I*: VI – XI; *PSGPK II*: VI – IX; *PSGPK III*: VIII – XII; *PSGPK IV*: IX – XVII.

Najlichniesza ilość materiałów archiwalnym dotyczące Sejmików Generalnych jest w Archiwum Państwowym w Gdańsku, gdzie przechowywane są tzw. recesy gdańskie, znajdujące się w zespole „Recesy Stanów Prus Królewskich”, papierowe składki z zapisanymi tekstami recesów z obrad Sejmików Generalnych w zespole „Archiwum Rady m. Gdańska”, a także instrukcje sejmikowe, luźne recesy oraz wpis eksponowanych listów przez radę m. Gdańska w „Libri massivarum”. W połowie XVIII w. na podstawie protokołów (czyli recesów) tego zasobu zostało wydane 9-tomowe opracowanie „Historia Prus Królewskich” („Geschichte der Preussieschen Lande Königlich Polnischen”) stworzone przez prawnika i syndyka gdańskiego Gotfryda Lengnich'a. Do uzupełnienia brakujących recesów z archiwum gdańskiego przydatne są odpisy recesów ze „Zbioru Bornbach'a” z II połowy XVI w. oraz recesy fromborskie z zasobu Biblioteki PAN-u w Gdańsku, stanowiące po części przeróbkę recesów gdańskich.

Archiwum toruńskie natomiast posiada w swoim zasobie akta sejmikowe w zespole „Archiwum Ziem Pruskich”, do którego zachował się inwentarz z XIX w. wspólny z zespołem „Akta m. Torunia”. W pierwszym z wymienionych zespołów znajdują się: przywileje i ustawy dotyczące Prus Królewskich, recesy i lauda sejmików pruskich, instrukcje dla posłów i rejestry rzeczowe laudów sejmikowych. Użyteczna w badaniach jest także część zasobu AGAD-u: „Metryka Koronna” „Rękopisy fromborskie” oraz „Libri legationum”, w których znajdują się kopie instrukcji królewskich. W Bibliotece Narodowej, Bibliotece Czartoryskich i Bibliotece Kórnickiej przechowywane są różne redakcje zbiorów Stanisława Górskiego obejmujące niepublikowane materiały, mogące uzupełnić badania do ustroju Prus Królewskich i działalności sejmikowej stanów pruskich. Liczna korespondencja biskupów chełmińskich, warmińskich, wojewodów oraz królów polskich do przedstawicielstwa wielkich miast i posłów pruskimi przechowywana jest w archiwum toruńskim, gdańskim, bydgoskim, diecezji olsztyńskiej, Risarkivet oraz w Bibliotece Czartoryskich i Uniwersytetu w Uppsali.

Prusy Królewski – powstanie, ustrój i system zgromadzeń stanowych

Przekazanie ziemi chełmińskiej i michałowskiej przez księcia Konrada Mazowieckiego Zakonowi krzyżackiemu stało się czynnikiem determinującym rozwój m.in. procesów kolonizacyjnych i urbanizacyjnych na ziemiach pruskich. Nowoutworzone państwo zakonne skierowało ekspansję na ziemie zamieszkiwane przez plemiona pruskie, a później w 1308 roku przegnało wojska brandenburskie z Pomorza Gdańskiego i przejęło owe ziemie. Podczas kolejnych konfliktów z królem Polski Zakon na mocy rozejmu z 1332 roku zwiększył swoje terytorium o Kujawy i ziemię dobrzyńską, które utracił po zawarciu pokoju kaliskiego z Kazimierzem

Wielkim w 1343 roku.² Konflikt o Pomorze Gdańskie trwał jednak dalej.

Przegrana Zakonu podczas Wielkiej Wojny i warunki I pokoju toruńskiego z 1411 roku pogorszyły sytuację finansową Zakonu. Aby ją polepszyć wielki mistrz ustanowił ogólnokrajowe podatki. Stany pruskie buntowały się wobec tego rozwiązania, a wielki mistrz próbował zmusić je do uległości. Zatem stany dążyły do niezależności od Zakonu krzyżackiego, co prowadziło m. in. do zacieśniania więzi z państwem polskim oraz stopniowego przekształcania sposobu wyboru uczestników zjazdów stanów pruskich. W odpowiedzi wielki mistrz w 1412 roku utworzył radę krajową pochodzącą wyłącznie z jego nominacji. Nie była jednak traktowana jako reprezentatywny organ stanów pruskich, więc szybko straciła na znaczeniu. W 1440 roku na zjeździe w Kwidzynie doszło do utworzenia Związku Pruskiego będącego akcją opozycyjną stanów pruskich.³ Czternaście lat później Tajna Rada – stała reprezentacja Związku Pruskiego⁴, podjęła decyzję przyjęcia zwierzchnictwa Kazimierza Jagiellończyka i w lutym 1454 roku poselstwo konfederacji poddało mu Prus. W marcu tego samego roku król Polski wydał akt inkorporacyjny i wypowiedział wojnę zakonowi krzyżackiemu. Zbrojne powstanie, które ostatecznie zakończyło się przyłączeniem części Prus do Rzeczypospolitej. Na mocy postanowień II pokoju toruńskiego z 1466 r. poddano władcy polskiemu Pomorze Gdańskie, ziemię chełmińską, michałowską, Warmię oraz okolice Elbląga i Malborka, tworząc prawnoustrojowo odrębną prowincję o nazwie Prusy Królewskie lub Prusy Polskie.⁵

Namiestnikiem króla na inkorporowanej ziemi był gubernator, pełniący także funkcje reprezentanta stanów pruskich (zniesiony w 1467 roku i przekształcony przez stany w urząd starosty generalnego Prus).⁶ Rada Pruska, utworzona z rady Związku Pruskiego, składała się z: przewodniczącego rady, którym był biskup warmiński, biskupa chełmińskiego, najwyższych urzędników ziemskich – trzech wojewodów, trzech kasztelanów i najczęściej dwóch przedstawicieli trzech wielkich miast: Torunia, Elbląga i Gdańska. Zebrania Rady były zwoływane przez króla lub z jej własnej inicjatywy.⁷ Głównym zadaniem tego organu była obrona praw i przywilejów prowincji oraz podejmowanie decyzji o charakterze sądowniczym. Miał on prawo współdziałania przy rozstrzyganiu wszystkich ważniejszych spraw ziem pruskich, ale nie mógł ingerować w sprawy wewnętrzne Korony. Rada zajmowała się również sprawami wewnętrznymi Prus, wydając zarządzenia dotyczące robót publicznych i handlu. Funkcjonowała także jako sąd najwyższy prowincji pruskiej.⁸

---

² BISKUP 1972, *Okres III. Część I*: 680.

³ BISKUP 1972, *Okres III. Część II*: 721.

⁴ JANOSZ-BISKUPOWA 1974: 81-82.

⁵ BISKUP 1972, *Okres III. Część II*: 740-741.

⁶ Więcej na ten temat w: JANOSZ-BISKUPOWA 1974: 31; ACHREMCZYK 2016: 16-17; BISKUP 1976: 46; *ASPK I*: IX.

⁷ *ASPK I*: IX; MAŁŁEK 1992: 237-240; JANOSZ-BISKUPOWA 1974: 33.

⁸ JANOSZ-BISKUPOWA 1974: 33; NAWORSKI 1992: 50; ACHREMCZYK 2016: 18-21.

Trzej wojewodowie pruscy przejęli szeroki zakres kompetencji administracyjnych i sądowniczych (wcześniej należących do komturów krzyżackich), a w II połowie XV w. zwoływali sejmiki. Natomiast urząd kasztelanów stał się funkcją tytułarną. Urzędnikiem pruskim o kompetencjach obejmujących cały teren Prus Królewskich był podskarbi, który zajmował się poborem podatków oraz przechowywaniem pieniędzy, które mógł wypłacać za zgodą króla. Dopiero w 1766 r. urzędnik ten został dopuszczony do zasiadania w pruskim Senacie.⁹

Pierwszy zjazd mógł się odbyć pod koniec XIII wieku¹⁰, ale o samej działalności stanów pruskich można mówić dopiero od początku XV wieku, szczególnie od 1410 roku.¹¹ Tworzyły ją dwie izby: szlachecka i mieszczańska.¹² Po inkorporacji zjazdy te składały się ze szlachty wybieranej na sejmikach wojewódzkich, przedstawicielei wielkich i małych miast.¹³ Porozumienie się obu izb skutkowało zbieraniem się członków Rady Pruskiej na wspólnym posiedzeniu, by omówić wynik obrad. Po 1520 roku nastąpiło ostateczne ukształtowanie nowego składu zjazdów stanowych, składającej się z izby wyższej (Senatu) oraz izby niższej. System zgromadzeń stanowych Prus Królewskich był trójstopniowy. Obejmował on sejmiki powiatowe, wojewódzkie oraz sejmik generalny prowincji.¹⁴ Głównym zadaniem sejmików powiatowych było ułożenie instrukcji i wysłanie posłów na sejmiki wojewódzkie, które obierały posłów na generał i jednocześnie posłów na Sejm. Sejmik generalny natomiast podejmował uchwały dotyczące spraw sądowych, administracyjnych, a także publicznych prowincji. Można wyodrębnić trzy podstawowe ich rodzaje: sejmiki zwyczajne, sejmiki sejmowe i sejmiki nadzwyczajne.¹⁵ Kancelarie sejmikowe tworzyły się tylko w czasie trwania sejmiku. Protokołowali je sekretarze miejscy wielkich miast, przy czym sekretarz toruński spełniał ważną funkcję opiekuna Archiwum Ziem Pruskich, a przedstawiciel Elbląga jako jedyny posiadał pieczęć stanową.¹⁶ W wyniku działalności sejmików powstawały: odpowiedzi (*responda*), instrukcje poselskie (*instructiones*), uchwały (*lauda*) oraz protokoły obrad sejmikowych (*recesy*).¹⁷

---

⁹ ACHREMCZYK 2016: 17; JANOSZ-BISKUPOWA 1974: 31-33.

¹⁰ ACHREMCZYK 2016: 8; JANOSZ-BISKUPOWA 1974: 16.

¹¹ JANOSZ-BISKUPOWA 1974: 80.

¹² NAWORSKI 1992: 114; MAŁLEK 1992: 238, w cytowanym artykule występuje podział na „izby ziemskie i miejskie”.

¹³ JANOSZ-BISKUPOWA 1974: 42.

¹⁴ NAWORSKI 1992: 56.

¹⁵ ACHREMCZYK 2016: 22, 82; NAWORSKI 1992: 59, 76.

¹⁶ JANOSZ-BISKUPOWA 1974: 55, 57, 87.

¹⁷ JANOSZ-BISKUPOWA 1974: 68-74.

Miejsce i terminy obrad Sejmików Generalnych

Miejsca oraz terminy zebrań stanów pruskich nie były określone żadnym aktem administracyjnym, dlatego zjazdy odbywały się w różnych miejscowościach (będące małymi bądź wielkimi miastami¹⁸) i w różnym czasie. Król na mocy uniwersału ustalał miejsce obrad zjazdu ogółu stanów. W latach 1466-1526 odbyło się łącznie 222 zgromadzeń ogólnostanowych. Nie było stałej liczby obrad w ciągu roku – mogło dochodzić do jednego (jak w latach: 1470, 1481, 1486, 1495, 1499, 1502, 1514, 1516, 1525) a nawet 10 zgromadzeń rocznie (jak w 1472). Były również lata, w których w ogóle nie było obrad (w latach 1475, 1510, 1520). Obrady odbywały się głównie w Malborku, Elblągu i Grudziądzu.¹⁹ Według zestawienia J. Gerlacha w latach 1526-1772 na podstawie informacji zebranych w „Inwentarzu Akt Pruskich” odbyło się łącznie 475 sejmików generalnych w takich miejscowościach jak Malbork (184), Grudziądz (170), Toruń (64), Chełmno (20), Łasin (10), Elbląg (7), Gdańsk (6), Lubawa (3), Nowe Miasto, Gniew, Tuchola (po 2), Radzyń, Tczew, Nowe nad Wisłą, Oliwa i Świecie (po 1).²⁰

Pierwsza próba uregulowania obrad miała miejsce w 1484 roku. Stany zaproponowały wówczas wprowadzenie dwóch stałych zjazdów rocznie: w niedzielę po Wniebowstąpieniu Pańskim w Grudziądzu i w dniu św. Jadwigi (15 października) w Tczewie lub innym dogodnym miejscu jak, np. Elbląg.²¹ Od 1484 do 1488 roku zorganizowano 18 zjazdów z których połowa odbyła się w właśnie w Elblągu. W 1489 roku na 5 zjazdów tylko 1 odbył się w Elblągu, a po dwa zorganizowano w Grudziądzu i Tczewie. W roku kolejnym nie było zebrania w Elblągu aż do lipca 1492 roku.²² „Na zjeździe stanów, który odbył się 1491 r. w Tczewie, dyskusja w sprawie miejsca przyszłego zebrania była dość rozbieżna: jedni opowiadali się za Grudziądzem, drudzy za Tczewem bądź Elblągiem. Wojewoda malborski Mikołaj Bażyński, który kierował obradami, wskazywał na Dzierzgoń”²³.

Stale obrady i terminy zjazdów wprowadziła konstytucja (mająca rangę dzisiejszej ustawy) z 12 kwietnia 1521 r. Na mocy tej ustawy obrady zwyczajne miały odbywać się dwa razy do roku w dzień św. Stanisława (8 maj) w Malborku i św. Michała (29 wrzesień) w Grudziądzu.²⁴ Kolejna ustawa z 17 lipca 1526 r., zwana konstytucją ziem pruskich, przekształciła zjazd ogółu stanów w Sejmik Generalny. W artykule IX potwierdziła stałe terminy obrad wspomniane we wcześniejszej ustawie,

---

¹⁸ GERLACH 1963: 7-8.

¹⁹ Na podstawie: spisów treści z *ASPK I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII*; JANOSZ-BISKUPOWA 1973: 116-131.

²⁰ GERLACH 1963: 28.

²¹ GERLACH 1963: 20, NAWORSKI 1992: 54, JANOSZ-BISKUPOWA 1974: 37.

²² JANOSZ-BISKUPOWA 1973: 125-131, GERLACH 1963: 20.

²³ GERLACH 1963: 20.

²⁴ GERLACH 1963: 15, 29, NAROWSKI 1992: 76, 148, ACHREMCZYK 2016: 99, JANOSZ-BISKUPOWA 1974: 49.

zmieniając jedynie miejsce obrad w sesji wiosennej z Malborka na Tczew. Tę zmianę uchylono na mocy konstytucji w 1538 roku.²⁵ Natomiast w 1542 roku, zaproponowano przenieść obrady sesji wiosennej z Malborka do Elbląga, a sejmik świętomichalski z Grudziądza do Torunia. Po dwudziestu latach ponowiono starania o zmianę miejsca sejmiku świętomichalskiego z Grudziądza do Torunia lub Chełmna. Król Zygmunt przychylił się do tej prośby i ustanowił, że w przyszłości obrady w sesji jesiennej będą odbywać się w Toruniu, co potwierdzono podczas toruńskiego Sejmiku Generalnego w 1563 roku.²⁶

Odstępstwa od zwoływania sejmików do tradycyjnych miast obrad są wyraźnie widoczne za czasów Stefana Batorego. Pierwszy sejmik odbył się w maju 1576 roku w Grudziądzu. Kolejne zaproponowano zorganizować w Elblągu lub w Gniewie. Wybór takich a nie innych miast był spowodowany nieufnością do tzw. większych miast, gdzie przeważała ludność protestancka, która chętna była do kolejnych obrad w Grudziądzu. Ostatecznie wiceprezes ziem pruskich biskup chełmiński Piotr Kostka ustanowił kolejne obrady: 5 czerwca w Nowym Mieście, 20 czerwca w Chełmnie, 9 lipca w Lubawie, 19 sierpnia w Gniewie, 25 sierpnia w Toruniu i dopiero we wrześniu w Grudziądzu. Kolejno sejmiki odbyły się w Grudziądzu (styczeń 1577 r.) i w Lubawie (styczeń 1578 r.)²⁷.

Zwołanie sejmiku zwyczajnego do Malborka, a nie Grudziądza, w maju 1578 roku, poskutkowało odzewem stanów. Złożyli prośbę, by „w przyszłości przy wyznaczaniu miejsca zjazdów trzymano się postanowień konstytucji króla Zygmunta.”²⁸ Kolejne sejmiki odbywały się jednak w Gniewie i Chełmnie, a w 1579 roku: dwa w Chełmnie, a trzy w Grudziądzu. Wraz z rokiem 1580 i 1581 zjazdy świętomichalskie przeniesiono do Torunia. W 1582 roku wszystkie trzy sejmiki (jeden nadzwyczajny i dwa zwyczajne) odbyły się w Grudziądzu. W roku następnym zjazd w czasie sesji jesiennej odbył się także w Grudziądzu, a dwa sejmiki nadzwyczajne obradowały w Malborku.²⁹ Sejmiki świętomichalskie odbywały się dalej w Toruniu aż do momentu zarazy w 1591 roku, kiedy to z powrotem przeniesiono je do Grudziądza.³⁰ Do połowy XVII wieku niezależnie od zwyczajowego odbywania Sejmików Generalnych w Malborku, Grudziądzu czy Toruniu, zwoływano je także w innych miejscowościach. Łasin jako miejsce obrad upodobał sobie biskupi pełniący do początków panowania Zygmunta III Wazy funkcji prezesa ziem pruskich.³¹ Próbowano także w 1632 roku przekształcić sejmik wojewódzki w Starogardzie

---

²⁵ NAWORSKI 1992: 43-45, 76, 148.

²⁶ NAWORSKI 1992: 21-22.

²⁷ GERLACH 1963: 22-23.

²⁸ GERLACH 1963: 23.

²⁹ GERLACH 1963: 23-24.

³⁰ NAWORSKI 1992: 148.

³¹ NAWORSKI 1992: 150.

na Sejmik Generalny województwa pomorskiego. Przeciwno temu zaprotestowała delegatura grudziądzka, nie chcąc dopuścić do zerwania jedności stanów pruskich.³²

Po 1620 roku sejmiki zwyczajne zbierały się dość rzadko, aż wreszcie zakończyły swoją działalność. Według Gotfryda Lengnich'a ostatni Sejmik Generalny odbył się w 1652 roku. Z czasem wszystkie sejmiki zwyczajne stały się nadzwyczajnymi. Odbywały się one w miastach oznaczonych przez dawne ordynacje (najczęściej w Malborku i Grudziądzu), ale nie miały ustalonego terminu. Zwyczajowo dzieli się sejmiki nadzwyczajne na przedsejmowe i posejmowe. Zbierały się trzy, nawet cztery razy do roku³³.

Konstytucja ziem pruskich wydana przez Zygmunta Starego wyznaczyła dla sejmików zwyczajnych stałe miejsca obrad, czego nie zrobiono dla sejmików nadzwyczajnych. Zwyczajowo przyjęto, że miastami obrad miał być Malbork i Grudziądz. Od Sejmiu Generalnego w Malborku z czerwca 1648 roku obowiązywała zasada alternaty, tzn. obradowanie sejmików na przemian w obu wyżej wspomnianych miejscowościach.³⁴ Trzy kolejne sejmiki zwołano mimo ustalonej zasady w Malborku. Dopiero sejmik grudniowy został złożony w Grudziądzu. W praktyce zasadę alternaty nie przestrzegano albowiem sejmiki odbywały się także i w innych miastach, jak np. w 1658 roku po dwa zjazdy w Gdańsku i w Tucholi. Było to jednak spowodowane wybuchem wojny polsko-szwedzkiej. Odpowiednim i bezpiecznym miastem w czasie tej wojny okazało się także Nowe nad Wisłą, gdzie Jan Kazimierz dwukrotnie wyznaczył tam sejmik.³⁵

W okresie potopu szwedzkiego prawie całe terytorium prowincji opanowało wojsko szwedzkie, więc sejmiki obradowały tam, gdzie nie było załóg wroga. Ta sama przyczyna obok zarazy leżała u podstaw zwoływania sejmików do innych niż zwykle miast za panowania Augusta II. Zgromadzeni obradowali z reguły w najbardziej reprezentacyjnych gmachach miejskich. W ratuszu przygotowywano zawsze dwa te same pomieszczenia, jednak nie zawsze były one wystarczające. W związku z ograniczoną możliwością przebywania dużej liczby osób w jego pomieszczeniach, sejmiki przenoszono do kościołów, szkół, a nawet na pola.³⁶

Po potopie szwedzkim Sejmiki Generalne zbierały się przez siedem lat w trzech miastach: Chełmnie, Malborku i Toruniu. W 1660 roku sejmiki obradowały często bo aż czterokrotnie. Na sejmiku malborskim w kwietniu 1661 roku zaproponowano by kolejne obrady odbywały się w Toruniu, Chełmnie lub Nowym nad Wisłą. Z wymienionych miast Nowe nie uzyskało aprobaty zgromadzonych, mimo że miało dogodne położenie geograficzne, a za poparciem Chełmna i Torunia nie była skora szlachta pomorska. Ostatecznie wyznaczono Toruń jako stałe miejsce obrad.

---

³² GERLACH 1963: 16.

³³ GERLACH 1963: 18-19.

³⁴ GERLACH 1963: 24, ACHREMCZYK 2016: 99, NAWORSKI 1992: 149.

³⁵ GERLACH 1963: 24, ACHREMCZYK 2016: 99-100.

³⁶ NAWORSKI 1992: 150-152, GERLACH 1963: 23.

Szlachta pomorska godziła się jedynie na przywrócenie miejsca obrad w Grudziądzu, jednakże po wojnie szwedzkiej miasto Grudziądz było na tyle zniszczone, że nie było warunków na przeprowadzenie tam sejmików aż do połowy XVII wieku.³⁷

Aby nie dopuścić do kolejnych problemów związanych z wyznaczaniem miejsca obrad sejmiku 30 czerwca 1687 roku na zjeździe grudziądzkim usankcjonowano prawnie laudem zasadę alternaty. Powinna być ona „zachowana tylko w tym przypadku, gdy dany sejmik został otwarty i praca została podjęta: [...] gdy sejmik nie był zagajony i w ogóle nie zaczęto debat alternata nie obowiązywała i najbliższy zjazd sejmikowy powinien być wyznaczony w tej samej miejscowości, co poprzedni, który nie doszedł.”³⁸ Malbork i Grudziądz dalej na przemian spełniały funkcję miast zjazdowych. Do wyjątku doszło, gdy wyznaczony na 5 września 1710 roku sejmik w Malborku musiał zostać przeniesiony do Oliwy z powodu zarazy.³⁹ Początkowe przestrzeganie alternaty zachwiało się na przełomie wieku XVII i XVIII. Szlachta zaczęła się domagać na przemian obrad w Grudziądzu i Malborku niezależnie od efektów obrad.⁴⁰ Nacisk szlachty chełmińskiej był na tyle silny, że po zerwaniu wyborów na marszałka na zjeździe w Malborku w 1728 roku, następny wyznaczono do Grudziądza, chociaż powinien być on kolejny raz w Malborku.⁴¹ W 1730 roku szlachta pomorska wystąpiła z żądaniem, aby co trzeci zjazd odbywał się w Gniewie lub Tczewie. Na sejmiku w 1730 roku odrzucono owo żądanie, ale 29 sierpnia 1735 roku wyznaczono Gniew na miejsce obrad zjazdu. Uchwała głosiła, że sejmik obradować będzie w Grudziądzu, Malborku i Gniewie, ale nie wspominała o zasadzie alternaty. Z powodu nieporozumień między szlachtą co do kolejności miejscowości w jakich sejmiki miały się odbywać za panowania Augusta III, po 1735 roku nie doszło do żadnego z sejmików.⁴²

Do sprawy z 1735 roku powrócono podczas kolejnych obrad. Przed Sejmem Generalnym z 1766 roku pojawiła się wątpliwość, co do odbywania zjazdów w Gniewie. Specjalną uchwałą zaaprobowano propozycję szlachty by kolejne obrady odbywały się w Starogardzie. Zaznaczono, że następny sejmik odbędzie się w nowym wyznaczonym miejscu, jednak ani w 1766 roku, ani w 1767 roku i do końca aż do pierwszego rozbioru Polski w 1772 roku sejmik w Starogardzie się nie odbył.⁴³ Ostatni Sejmik Generalny stanów pruskich obradował 7 września 1767 r. W Grudziądzu.⁴⁴

---

³⁷ ACHREMCZYK 2016: 100-103.

³⁸ GERLACH 1963: 25.

³⁹ ACHREMCZYK 1982: 135.

⁴⁰ NAWORSKI 1992: 149-150.

⁴¹ ACHREMCZYK 2016: 103.

⁴² ACHREMCZYK 1982: 135, GERLACH: 25-26.

⁴³ ACHREMCZYK 1982: 136, ACHREMCZYK 2016: 102-104.

⁴⁴ GERLACH: 26.

Powody zmian miejsc i terminów zjazdów stanowych Prus Królewskich w latach 1480 – 1542

Terminy i miejsca kolejnych obrad ogłaszano na wcześniejszym zwołanym zjeździe. Wskazują na to protokoły poszczególnych sejmików. Do potwierdzenia danych ustaleń dochodziło o wiele później, bo około trzy albo dwa tygodnie przed zjazdem. Wtedy wojewoda lub król zwoływał przedstawicieli do tzw. obesłania zjazdu. Mimo zwyczajów, a także ustaleń ustawowych zdarzało się, że dochodziło do przesunięć terminów obrad, a także zmian miejsc, w których miały się odbywać. Poniżej przedstawiono tylko niektóre sytuacje opisane w „Aktach Stanów Prus Królewskich” i „Protokołach Sejmików Generalnych Prus Królewskich” do ogólnego zarysowania poruszanego przeze mnie problemu.

W wielu przypadkach przyczyną tego zjawiska były sytuacje całkowicie niezależne od człowieka. Najczęstszą z nich była zaraza. W latach 1480-1542 pierwszy raz zanotowano jej wpływ na zmianę posiedzenia obrad w 1482 roku, a dotyczyła pierwszego zjazdu w Dzierzgoniu z dnia 23 stycznia 1483 roku, który pierwotnie miał odbyć się w Elblągu.⁴⁵ Kolejny raz przeniesiono zjazd do Dzierzgonia z tego samego powodu w 1497 roku.⁴⁶ W przypadku zjazdu malborskiego, który rozpoczął się 11 stycznia 1506 roku, rozprzestrzenianie się zarazy spowodowało przesunięcie jego terminu. Pierwotnie arcybiskup Andrzej Róża Boryszewski, który został upoważniony do tego przez starostę malborskiego Ambrożego Pampowskiego, wyznaczył termin zjazdu na 18 wrzesień 1505 roku do Malborka. Tego dnia jednak do obrad nie doszło. Król Aleksander Jagiellończyk zgodnie ze zwyczajem krajowym wyznaczył wojewodę chełmińskiego Jana Dąbrowskiego i wojewodę pomorskiego Mikołaja Wulkowskiego do wybrania miejsca i terminu zjazdu. Oni ustalili obrady w Grudziądzu 14 grudnia 1505 roku, jednak więcej informacji na temat tego zjazdu nie ma. Król wraz z biskupem warmińskim Łukaszem Watzenrode ustalili ostatecznie zwołanie sejmiku do Malborka.⁴⁷ W 1515 roku zjazd wezwany do obesłania w grudniu poprzedniego roku miał się odbyć w Grudziądzu. Z powodu epidemii został on przeniesiony do Nowego Miasta Lubawskiego.⁴⁸ Tego samego roku ponownie ustalono obrady w Grudziądzu, mimo ciągle panującej tam zarazy. Należało więc wyznaczyć inne miejsce. Wymieniano Malbork, Tczew lub Gdańsk, jednak ostatecznie nie doszło do wyznaczonego zjazdu.⁴⁹ Epidemia chorób przyczyniła się również do zmian miejsc i niekiedy terminów sejmików: w Tczewie z 21 października 1522 roku (pierwotnie ustalony w Grudziądzu na 29 września),⁵⁰ w Chełmnie z 11 listopada 1527 roku

---

⁴⁵ *ASPK I*: 158 – 159.

⁴⁶ *ASPK III*, 3: 277.

⁴⁷ *ASPK IV*, 4: 65 – 80.

⁴⁸ *ASPK VI*: 198.

⁴⁹ *ASPK VI*: 271.

⁵⁰ *ASPK VIII*: 271.

(pierwotnie w Grudziądzu, spór między Radzynielem a Chełmem jako miejscem obrad, ostatecznie zjazd nie odbył się, bo z powodu zarazy wielu przedstawicieli nie przybyło),⁵¹ w Grudziądzu z 29 września 1528 roku (wcześniej wyznaczony Toruń),⁵² w Malborku z 11 listopada 1529 roku (pierwotnie w Grudziądzu z 29 września),⁵³ w Malborku z 28 października 1531 roku (ponownie przeniesiony z Grudziądza)⁵⁴ i w Nowym Mieście Lubawskim z 29 września 1534 roku (początkowo Grudziądz, zmieniono na Elbląg).⁵⁵ W latach 1480-1499 w źródłach wspomniany jest nagłe zmiany ustaleń obrad z powodu wylewów Wisły.⁵⁶

Do wyznaczenia innych miejsc obrad dochodziło również z prywatnych pobudek poszczególnych członków przedstawicieli wielkich miast lub przewodniczącego Rady Pruskiej biskupa warmińskiego. Na początku stycznia 1496 roku z powodu zagrożenia kraju przez Turków Jan Olbracht zwołuje zjazd generalny do Piotrkowa. Ponieważ sprawa ta dotyczy wszystkich poddanych Królestwa, polecił Łukaszowi Watzenrodemu, biskupowi warmińskiemu i Mikołajowi Bażyńskiemu, wojewodzie malborskiemu zwołać powszechny zjazd stanów pruskich do Grudziądza. W liście Mikołaj Bażyński informuje Łukasza Watzenrode między innymi o miejscu i terminie kolejnego ze zjazdów. Wojewoda ustalił ostatecznie zjazd na 3 marca w Malborku, czyli w miejscu innym niż życzył sobie w liście król. Zmiana została dokonana, ponieważ prosili o to przedstawiciele Gdańska.⁵⁷ Do podobnej sytuacji doszło, gdy zmieniono miejsce obrad na zjazd w Elblągu z 1 września 1507 roku. Wpierw na życzenie starosty malborskiego, Ambrożego Pampowskiego wojewoda chełmiński wyznaczył Dzierzgoń. Biskupowi warmińskiemu nie odpowiadało to miejsce, ze względu na „niepewność dróg i niedogodność miejsc obrad”. Zgodnie z prośbą wojewoda chełmiński przełożył zjazd z Dzierzgonia do Elbląga, by tym samym umożliwić udział w zjeździe biskupowi Łukaszowi Watzenrode.⁵⁸ Przy ustalaniu miejsca obrad na zjeździe malborskim z 30 listopada 1515 roku doszło do konfliktu między jej członkami. Zgodnie z życzeniem przedstawicieli stanów następny zjazd miał się odbyć w Gdańsku, jednak po uprzedniej konsultacji z władzami województwa chełmińskiego. Stany ziemi chełmińskiej sprzeciwiły się temu pomysłowi i postulowały o odbyciu zjazdu w Grudziądzu. Biskup warmiński Fabian Luzjański opowiadał się również za Gdańskiem, tłumacząc, że stan drogi do Grudziądza jest zły. W ramach konsensusu ze stanami ziemi chełmińskiej gdańszczanie zaproponowali Elbląg. Wojewoda malborski Jerzy Bażyński natomiast

---

⁵¹ *PSGPK I*: 81.

⁵² *PSGPK II*: 31.

⁵³ *PSGPK II*: 158.

⁵⁴ *PSGPK III*: 75; GERLACH 1963: 21.

⁵⁵ *PSGPK III*: 219.

⁵⁶ *ASPK I*: 4, 477, 544; *ASPK III*, 2: 75.

⁵⁷ *ASPK III*, 1: 227 – 235.

⁵⁸ *ASPK V*, 1: 106 – 115.

pochwalał jedynie wybór Grudziądza bądź Malborka. Ostateczne uzgodnienie miejsca obrad nastąpiło dopiero po konsultacji posłańca Jerzego Bażyńskiego z posłem królewskim stacjonującym w Malborku.⁵⁹

Na terminy zwoływania zjazdów stanów pruskich oddziaływały również inne czynniki, które nie wpływały na zmianę miejsc obrad. Terminy regulowano ustawowo, jednak niemożność przyzwyczajenia się do nowoustawionego prawa lub inne przypadki losowe powodowały, że dochodziło z początku do niestosowania się do nich.⁶⁰ W przypadku sejmików nadzwyczajnych terminy ich zwoływania zależały od: obrad sejmów walnych, efektów obrad generałów posejmowych i sytuacji wewnętrznej prowincji.⁶¹ Przypadki nieprzestrzegania ustawowych lub wcześniej ustalonych terminów na zjazdach były też spowodowane: bliską elekcją króla,⁶² śmiercią wojewody lub króla,⁶³ nieobecnością króla lub istotnego członka obrad, po uprzednim zgłoszeniu swojego przybycia⁶⁴ lub porą żniw.⁶⁵

Podsumowanie

Na podstawie zebranych materiałów mogę stwierdzić, że na wybór poszczególnych miejsc obrad i terminów zjazdów stanowych wpływ miały dwa rodzaje czynników: zależne i niezależne od człowieka. Tradycje, jak zasada alternaty, i rozwiązania ustawowe z roku 1484, 1521 i 1526 dążyły do uregulowania i zażegnania problemu, jakim było ustalanie za każdym razem na nowo odpowiedniego miejsca i czasu obrad zjazdów. Czynniki niezależne od człowieka jakimi były: epidemie chorób, powódzie, wojna, czy śmierć członka zjazdu oraz czynniki zależne jak spieranie się i prośby o bardziej dogodne miejsce bądź termin obrad, powodowały ich niespodziewane zmiany, bądź niezbranie się niektórych wcześniej ustalonych zjazdów. Wydaje mi się, że członkowie poszczególnych reprezentacji stanowych, przynajmniej w okresie 1480-1542, bardziej dbali o własne interesy i wygodę niż o potrzebę budowania dobrze funkcjonującego państwa Królestwa Polskiego, którego stali się członkami. Widać to tylko nie tylko na podstawie problemów dotyczących ustalen miejsc i terminów obrad, ale także wczytując się w poszczególne listy zawarte w wydawnictwach źródłowych „Akta Stanów Prus Królewskich” i „Protokoły Sejmików Generalne Prus Królewskich”. Jednakże mimo wszystko większy wpływ na zmiany miejsc lub terminu zjazdu i niezbrania się sejmików miały zarazy, wojny

---

⁵⁹ *ASPK VI*: 274 – 299.

⁶⁰ *ASPK VIII*: 349.

⁶¹ *ASPK VII* i *ASPK VIII*: brak zjazdów z powodu wojny Królestwa Polskiego z państwem krzyżackim wielkiego mistrza. Albrechta Hohenzollerna i związanych z nią rokowań pokojowych; NAWORSKI 1992: 152; JANOSZ-BISKUPOWA 1994: 38; *PSGPK III*: 286.

⁶² *ASPK III*, 2: 15.

⁶³ *ASPK I*: 42.

⁶⁴ *ASPK I*: 541; *PSGPK I*: 83; *PSGPK II*: 158, 217.

⁶⁵ *ASPK I*, s. 46 – 47; *ASPK III*, 1: 131.

i kataklizmy naturalne niż konflikty członków obrad, kłócących się z powodu nie zawsze, lecz głównie, prywatnych interesów.

Bibliografia

Wydawnictwa źródłowe

Akta Stanów Prus Królewskich. Tom I (1479–1488), wyd. K. GÓRSKI, M. BISKUP, Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 1955.

Akta Stanów Prus Królewskich. Tom II (1489 – 1492); wyd. K. GÓRSKI, M. BISKUP, Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 1957.

Akta Stanów Prus Królewskich. Tom III. Część 1 (1492 – 1497), wyd. K. GÓRSKI, M. BISKUP, Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 1961.

Akta Stanów Prus Królewskich. Tom III. Część 2 (1498 – 1501), wyd. K. GÓRSKI, M. BISKUP, Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 1963.

Akta Stanów Prus Królewskich. Tom IV. Część 1 (1501 – 1504), wyd. M. BISKUP, Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 1966.

Akta Stanów Prus Królewskich. Tom IV. Część 2 (1504 – 1506), wyd. M. BISKUP, Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 1967.

Akta Stanów Prus Królewskich. Tom V. Część 1 (1506 – 1508), wyd. M. BISKUP, Warszawa-Poznań: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 1973.

Akta Stanów Prus Królewskich. Tom V. Część 2 (1508 – 1511), wyd. M. BISKUP, Warszawa-Poznań: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 1974.

Akta Stanów Prus Królewskich. Tom V. Część 3 (1511 – 1512), wyd. M. BISKUP, Warszawa-Poznań-Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 1975.

Akta Stanów Prus Królewskich. Tom VI (1512 – 1515), wyd. M. BISKUP, I. JANOSZ-BISKUPOWA, Warszawa-Poznań-Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 1979.

Akta Stanów Prus Królewskich. Tom VII (1516 – 1520), wyd. M. BISKUP, I. JANOSZ-BISKUPOWA, Warszawa-Poznań-Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 1986.

Akta Stanów Prus Królewskich. Tom VIII (1520 – 1526), wyd. M. BISKUP, I. JANOSZ-BISKUPOWA, Warszawa-Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 1993.

Protokoły Sejmiku Generalnego Prus Królewskich. Tom I (1526 – połowa 1528), wyd. M. BISKUP, B. DYBAŚ, J. TANDECKI, Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 2001.

Protokoły Sejmiku Generalnego Prus Królewskich. Tom II (lipiec 1528 – październik 1530), wyd. M. BISKUP, B. DYBAŚ, J. TANDECKI, Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 2005.

Protokoły Sejmiku Generalnego Prus Królewskich. Tom III (listopad 1530 – październik 1535), wyd. M. BISKUP, K. KOPÍŃSKI, P. OLIŃSKI, J. TANDECKI, Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 2010.

Protokoły Sejmiku Generalnego Prus Królewskich. Tom IV (maj 1536 – wrzesień 1542), wyd. K. KOPÍŃSKI, J. TANDECKI, L. LEWANDOWSKA, Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 2017.

Literatura

ACHREMCZYK S. (1982), 'Organizacja i funkcjonowanie Sejmiku Generalnego Prus Królewskich w XVIII wieku', *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Historia*, 18, 121-147.

ACHREMCZYK S. (2016), *Sejmik Generalny Prus Królewskich w latach 1526 – 1772*, Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie, Olsztyn.

BISKUP M. (1972), 'Okres III. Część I. Rozdział IV: Walka Polski o Pomorze Gdańskie w pierwszej połowie XIV wieku', w: *Historia Pomorza. Tom 1 do roku 1466. Część 1*, red. G. LABUDA, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.

BISKUP M. (1972), 'Okres III. Część II. Rozdział III: Zjednoczenie Pomorza Wschodniego z Polską w połowie XV wieku', w: *Historia Pomorza. Tom 1 do roku 1466. Część 1*, red. G. LABUDA, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.

BISKUP M. (1976), 'Okres IV. Część IA. Rozdział I: Ustrój terytorialny i administracyjny', w: *Historia Pomorza. Tom 2. Do roku 1815. Część 1 (1464/44 - 1648/57)*, red. G. LABUDA, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.

GERLACH J. (1963), 'Grudziądz miejscem obrad sejmiku generalnego Prus Królewskich (1454 – 1772)', *Rocznik Grudziądzki* 3, 7-33.

JANOSZ-BISKUPOWA I. (1974), *Archiwum Ziem Pruskich. Studium archiwoznawcze*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa-Poznań.

JANOSZ-BISKUPOWA I. (1973), 'Chronologia zjazdów stanów Prus Królewskich w latach 1466 – 1492', *AUNC Historia* 9.58, 113-131.

MAŁLEK J. (1992), 'Ze studiów nad dwuizbowym systemem reprezentacji w Prusach Zakonnych, Prusach Królewskich i Prusach Książęcych od XV do XVIII wieku', *Czasopismo Prawno-Historyczne* 45.1-2, 231-243.

NAWORSKI Z. (1992), *Sejmik Generalny Prus Królewskich 1569-1772. Organizacja i funkcjonowanie na tle systemu zgromadzeń stanowych prowincji*, UMK, Toruń.